

SALAT LEVENTE

HÍVÓ SZAVAK ÉS AZ ERDÉLYI MAGYAR SZELLEMI PUSZTA

A Kolozsvár Társaság által 2012. január 27-én világgá kiáltott *Új hívó szó* címet viselő dokumentum¹ olvastán erős *déjà vu* érzésem támadt: 2002 novemberében, az akkoriban alakuló Társaság egy *Felhívással* lépett a nyilvánosság elé, amelyben hangzatos célokat fogalmazott meg a maga számára – Kolozsvár magyar népességének a nevében. A „Kolozsvárért, jövőnkért” címmel 2002. november 24-én megrendezett tanácskozás keretében *Van-e magyar jövő Kolozsváron?* című előadásban fejtettem ki véleményemet a *Felhívás* szövegével kapcsolatban, az előadás utóbb nyomtatásban is megjelent.² Az *Új hívó szó* most váratlan szembesülés lehetőségét kínálja számomra a közel tíz évvel korábban írott szöveggel: annak mérlegelését, hogy mi maradt érvényben, és mi változott akkori álláspontomhoz viszonyítva. Az erre a kérdésre adandó választ egyrészt az *Új hívó szó*ban foglaltak alapján, másrészt Kiss Tamás hozzászólásához³ fűzött néhány megjegyzés segítségével próbálom kifejtetni a soron következőkben.

A „hívó szavak” műfajáról általában

■ A Kolozsvár Társaság 2002-es *Felhívásáról* írott kritikám hangvételét alapvetően az határozta meg tíz évvel ezelőtt, hogy a mozgósítónak szánt fogalmazványban az erdélyi magyar szellemi élet egy régi reflexét láttam visszaköszönni: a Trianon után Erdélybe szakadt és ott magát látványosabb változtatások nélkül folyamatosan újratermelő magyar szellemi elit egyik kedvenc pótcselekvése, hogy időről időre felhívásokat intéz a nyilvános-

Az autonómiaigények teljesületlenségével kapcsolatban ma már elég nyilvánvaló, hogy az legalább annyira múltott azon, ahogy a törekvés érvényesítése érdekében eljártak az erdélyi magyarság nevében fellépő különböző szereplők, mint a román társadalom zsigeri elutasításán vagy a nemzetközi jog fogyatékoságain.

sághoz, visszatérő jelleggel emlékeztetvén önmagát és a megszólítottakat olyan feladatokra, amelyek újra és újra teljesíthetetleneknek bizonyulnak. Ezzel az eljárással magában véve még nem volna baj, hiszen a nemzeti közösségek életében valóban vannak feladhatatlan célok, egyrészt, másrészt a narratívákban tárgyiasuló jövőképzés olyan funkció, amely elől nem térhet ki egyetlen önmagát komolyan vevő elit sem. A baj ott kezdődik, ha a „hívó szavak” hibás helyzetértékelésre, fontos adottságokat mellőző lényeglátásra alapozott víziókat forgalmaznak visszatérően, a jövőképet megjelenítő narratívák pedig kivitelezhetetlen célokat tartanak huzamosan a kisebbségi közgondolkodás napirendjén.

Ha a jövőképzés folyamata, illetve a kisebbségi jövőképet megjelenítő narratívák minősége felől próbáljuk megítélni az erdélyi magyar elit Trianon utáni teljesítményét, bizony meglehetősen lesújtó következtetéseket kell elkönyvelnünk. A „hívó szavak” sorát megnyitó, Kós Károly, Zágony István és Paál Árpád által 1921-ben közreadott *Kiáltó Szó*ban megfogalmazott célokhoz viszonyítva szinte felfoghatatlan csoda, hogy 2012-ben élnek még magyarok Erdélyben. A „csodára” adható magyarázatok pedig egyáltalán nem hízelgőek az elit teljesítményére nézve: a helyzet sajátos paradoxona, hogy az erdélyi magyar népállományt a kommunizmus viszonyai konzerválták jelentős mértékben,⁴ az 1989-es fordulat után pedig gyors fogyásnak indult a népesség, húsz év alatt közel 400 000-rel vagyunk kevesebben.⁵ Ezeknek az adatoknak, illetve a feltartóztatatlannak tűnő trendeknek a láttán nem lehet kitérni a szellemi-politikai elit felelősségének a kérdése elől.

Egy kisebbségben élő nemzeti közösséget annyiban, illetve azzal a feltétellel lehet politikai közösségnek tekinteni, ha tagjai igényt formálnak a közösség belső politikai megszervezésére, és amennyiben a közösség nyilvánosságában megjelennek olyan teljesítőképes politikai szereplők, amelyek meg tudnak felelni ennek az elvárásnak. A közösség tagjai és a politikai szereplők közötti „társadalmi szerződés” megkötése után a politikai közösség sorsa a nevében eljáró politikai elit kezében van letéve, annak teljesítményétől függ, hogy a szerződés a kisebbségi közösség javát, érdekeit szolgálja-e vagy sem. Hosszabb távon a politikai elitek teljesítményét viszonylag könnyű megítélni: történelmi távlatban megállapítható, hogy a politikai közösségek elsősorban nem természeti okokra visszavezethetően, hanem politikai elitjeik teljesítményével kapcsolatba hozhatóan tűntek el a történelem süllyesztőjében, vagy – ellenkezőleg – gyarapodtak és prosperáltak.⁶ A politikai elitek feladata következképpen időben felismerni azokat a veszélyeket, amelyek a közösség demográfiai vagy nyelvi-kulturális újratermelődése ellen dolgoznak, kidolgozni a védekezés hatékony stratégiáit és mozgósítani az azok kivitelezéséhez szükséges emberi és más természetű erőforrásokat. A teljesítmény fontos mutatója továbbá egy olyan narratíva létrehozása és folyamatos újratermelése, amely biztosítani képes a közösség belső kohézióját, és a kisebbség tagjait mozgósító jövőkép révén fenntartja a politikai közösség versenyképességét a rivális identitásokkal vagy politikai közösségekkel szemben.

A fenti szempontrendszer több ismérve alapján az erdélyi magyarság vitathatatlanul politikai közösségnek tekinthető. Noha a „társadalmi szerződés” tartalmát többnyire homály fedi, nem vonható kétségbe, hogy vannak politikai szereplők, amelyek időről időre felhatalmazást kapnak arra, hogy eljárjanak az erdélyi magyarság nevében. Az, hogy ami e felhatalmazás alapján történik, az valóban az erdélyi magyarság javát, érdekeit szolgálja-e, már nem vitán felüli. A demográfiai adatok és trendek ismeretében kérdés mindenekelőtt, hogy biztosítottnak tekinthető-e az erdélyi magyarság közép- és hosszú távú fennmaradása, illetve hogy a felhatalmazott politikai elit helyesen ismerte-e fel a demográfiai és nyelvi-politika reprodukciót veszélyeztető körülmények ellensúlyozásának a módjait.

A fenti kérdésekre adható válaszok tekintetében a vélemények megoszlanak, és e megosztottságnak megfelelően jelentek meg az utóbbi időben az erdélyi magyarság politikai életét markánsabban tagoló törésvonalak. Noha a hivatalos magyar nemzetpolitika felelőssége ebben a kérdésben valóban nem elhanyagolható, minden olyan próbálkozás, amely az erdélyi magyar politika meghatározó szereplőitől független okokra próbálja visszavezetni az egyre markánsabb belső megosztottságot, a felelős politikai elit színvonaltalanságának az újabb és újabb bizonyítéka. A részletek tekintetében jogos és megspórolhatatlan vitától függetlenül egyértelmű ugyanis, hogy a narratíva- és jövőképzés tekintetében az erdélyi magyar szellemi és politikai elit teljesítménye az elmúlt tíz-tizenöt esztendő során messze elmaradt amögött, amire szükség lett volna ahhoz, hogy a Romániába szakadt magyar kisebbség még megmaradt része eredményesebben vegye fel a harcot helyzetének és jelenének a kihívásaival.

Hosszabb és elmélyültebb elemzésre volna szükség annak kiderítésére, hogy mi eredményezte ezt a komoly következményekkel járó teljesítménydeficitet. Valószínűnek látszik, hogy az RMDSZ-elit felelőssége megkerülhetetlen ebben a kérdésben, hiszen az erdélyi magyar közélet látványos kiüresedése valamikor 2000–2004 között nem függetleníthető attól a folyamattól, amely során az RMDSZ csúcsvezetése kisajátította magának az erdélyi magyar sorskérdések megválaszolásának a jogát, a szervezet akkori súlyát és befolyását latba vetve minden olyan fölvetés, vélemény vagy tematizáció módszeres diszkreditálása érdekében, amely alternatív megközelítéseket javasolt, vagy a politikai felhatalmazás alapján cselekvők elszámoltatásának a logikáját próbálta érvényesíteni. S miközben a szervezet alapvetően jó irányban kereste az erdélyi magyar sorskérdések megoldásának a kulcsát, a narratívák tekintetében nem talált jobb megoldást annál, hogy veszélyes ellentmondásra alapozza visszatérően saját politikai gyakorlatát: abból a helyes fölismerésből kiindulva, hogy az erdélyi magyar politikai közösség érdekei a jelenlegi helyzetben Románia törvényhozó és végrehajtó hatalmában való részvétel útján érvényesíthetők a legeredményesebben, a képviselőlet lehetővé tétele érdekében újra és újra olyan témával mozgósította a választóit – jelesen az autonómia különböző változataival és értelmezéseivel –, amelyekről a szervezet sokat tapasztalt politikusai tudják a legjobban, hogy itt és most megvalósíthatatlanok Romániában.⁷ Magyarán: az RMDSZ csúcsvezetése folyamatosan vizet ivott, miközben négyévenként, a választási kampányok során visszatérően bort prédikált. Nehezen elképzelhető, hogy egy ilyen belső ellentmondásra alapozott narratíva alkalmasnak bizonyulhatna arra, hogy újratermelje a közösség belső kohézióját, és olyan mozgósító jövőképet nyújtson az erdélyi magyaroknak, amely biztosíthatná a politikai közösség állóképességét a rivális identitások és politikai közösségek egyre éleződő versenyében.

A politikailag elkötelezetlen, ám az erdélyi magyarság sorskérdései iránt érdeklődő értelmiségiek közéletből való kivonulásával és a politikailag ellenőrzött, egyedül megbízhatónak tekintett házi szakértők helyzetbe hozásával létrejött erdélyi magyar szellemi pusztán az észszerű narratívakorrekció lehetőségei nem tekinthetők adottaknak, mi több, tartani lehet attól, hogy az újabb politikai szereplők megjelenésével, amelyek az RMDSZ által létrehozott narratív úrt próbálják betölteni, ezek a lehetőségek tovább fognak romlani. A nemzetközi példákból leszűrhető tapasztalat alapján ugyanis számítani lehet arra – aminek a korai jegyei már esetünkben is felismerhetők –, hogy az egyazon választói bázist megcélzó etnopolitikai szereplők nem a narratívák konvergenciájának az irányába fogják dinamizálni a választói viselkedést, hanem egymás politikai programjait fogják túllícitálni, ami a legkevésbé fog kedvezni egy belső kohéziót lehetővé tevő új narratíva és kivitelezhető jövőkép létrejöttének.

A fentiek alapján megállapítható tehát, hogy elvben nagy szükség van olyan „hívó szavakra”, amelyek a vázolt zsákcitás folyamatoktól függetlenül, azokra nézvést korrekciós szándékkal próbálják meg tematizálni a kisebbségi közgondolkodás napi-rendjét. Kérdés, hogy a Kolozsvár Társaság által az erdélyi magyar szellemi pusztába 2012 januárjában belekiáltott *Új hívó szó* mennyiben felel meg ennek a feladatnak.

Az *Új hívó szó* szellemi horizontja

■ „Most egy sok tekintetben csalódott, bizonyos fokig megosztott társadalomhoz szólunk” – derül ki a szöveg utolsó bekezdéséből, ami szerencsés módon ad kulcsot az egyébként meglehetősen áttekinthetetlen, „kotyogós” szerkezetű dokumentum értelmezéséhez: e pontosítás alapján egyértelmű, hogy a felhívás a kisebbségi csalódottság, illetve az ebből fakadó politikai demobilizáció és a kisebbségi társadalom belső megosztottsága ellen próbál mozgósítani. Célszerűnek látszik következésképpen, hogy e két jelenségre összpontosítva próbáljuk megfejteni a felhívás üzenetét.

A dokumentum pozitívumaként emelhető ki, hogy viszonylag tárgyyszerűen vet számot azokkal az eredményekkel, amelyek az elmúlt húsz esztendőben a kisebbségi követelménylista teljesült tételeiként járultak hozzá ahhoz, hogy az erdélyi magyarság sok tekintetben konszolidáltabb jogi-intézményi környezetben érezhesse otthon magát a szülőföldjén. A szöveg érdeme továbbá, hogy tömören, lényegretörően utal azokra a világfolyamatokra – új típusú szerveződések, közösségi hálózatok, a tudás presztízse stb. –, amelyektől nem lehet elvonatkoztatni az erdélyi magyarok életminőségének, a körülmények megtartó erejének a mérlegelésekor. Megjelenik a felhívásban a közösségi önfenntartás gondolata is, amelyet a szöveg szerzői szerint a tudás és az abból származó gazdasági erő szavatolhat. Rokonszenves vonása végül a dokumentumnak, hogy utal röviden a nemzedékváltás jelenségére, amelynek következtében az erdélyi magyarság helyzetértékelése, prioritásai várhatóan átrendeződnek.

A fenti pozitívumok megítélésem szerint már csak azért is méltányolandók, mert az uralkodónak számító erdélyi magyar narratívák szemmel láthatólag nem tudnak mit kezdeni azokkal a jelenségekkel, amelyek a kisebbségi társadalom alkalmazkodóképességét, találékonyságát példázzák, egy-egy olyan helyi közösség, intézmény vagy vezető személyiség esetében, amelyek/akik kisebb-nagyobb, élhető, sikeres, környezetükbe viszonylag harmonikusan illeszkedő magyar világokat hoznak létre és tartanak fenn Erdély-szerte a magas szinten rendezetlennek tűnő kisebbségi lét körülményei között is. Érdekes kérdés következésképpen, hogy mire vezet vissza a felhívás a „csalódottságot”, amely ellen mozgósítani próbál.

Figyelmes olvasat alapján kiderül, hogy a főbb problémákat a több mint kilencven éve meghirdetett autonómiaigény beteljesületlensége, a népességfogyás, illetve az erdélyi magyarság regionális szétfejlődése jelentik.⁸ Súlyos adottságok, kétségtelenül, ám kérdés, hogy kinek a számára és miként problémák az említett jelenségek, és hogy mi módon lenne lehetséges velük kapcsolatosan az összefogás, a megosztottságot felszámoló mobilizáció az erdélyi magyarok körében.

Vegyük például az autonómia kérdését. Az autonómiaigények teljesületlenségével kapcsolatban ma már elég nyilvánvaló, hogy ez legalább annyira múltott azon, ahogy a törekvés érvényesítése érdekében eljárak az erdélyi magyarság nevében fellépő különböző szereplők, mint a román társadalom zsigeri elutasításán vagy a nemzetközi jog fogyatékoságain. Tekintettel arra, hogy kézenfekvő történelmi okokra visszavezethetően számítani lehetett arra, hogy a román politikum és közvélemény igen határozott ellenállást fog tanúsítani a kérdésben, elvárható lett volna, hogy az erdélyi magyarság képviselői nagyobb felelősséggel, koncepciózusabban és szakszerűbben kezeljék ezt a kényes kérdést: sokkal körültekintőbben kellett volna kommu-

nikálni a román közvélemény felé (világos, egyszerű, a román nemzeti érzékenységet megfelelő módon figyelembe vevő, jobb érzékkel adagolt és megfelelően felkészített szóvivőkre bízott üzenetek révén), a politika küzdőterein pedig óvakodni kellett volna attól, hogy a kérdéssel kapcsolatosan nehezen visszafordítható, nyilvános állásfoglalásokra kerüljön sor sorozatosan a román hatalom képviselőinek a részéről. Hogy nem ez történt, annak minden bizonnyal komoly okai voltak: feltehetőleg naivság volna naivitással megvádolnunk az elmúlt húsz év során komoly tapasztalatot felhalmozott politikusainkat. Tény mindenesetre, hogy az, ami az elmúlt 10-15 évben történt ebben a kérdésben, olyan mértékben alakította ki a román társadalomban az autonómiaeszmé ellentestjeit, hogy a jelenlegi állásról igen nehéz lesz eljutni egy olyan helyzetbe, amelyben a román állam nevében eljárók nagyobb empátiával viszonyulhatnak az erdélyi magyarság autonómiaigényéhez.

Tagadhatatlan ugyanakkor, hogy az autonómiának vannak, lennének olyan változatai, amelyekkel a jelenlegi törvényes keretek között is lehetett volna élni az eddigiekben: a Kulturális Autonómia Tanács megalakulása, amelyre a közelmúltban került sor, beszédes bizonyíték ebben a tekintetben. Noha a kérdés nyilván összetett, elvben nem lehetet kizárni, hogy a román közvélemény és politikum viszonyulása az autonómia kérdéséhez gyökeresen más lenne napjainkban, amennyiben az erdélyi magyarság egészére nézve reprezentatív autonómiatanács elkezdte volna a tevékenységét valamikor 2000 után, az akkor elfogadott, alapítványok és egyesületek bejegyzésére és működésére vonatkozó kormányhatározat (később törvény) által biztosított keretek között, és a higgadt, felelős közösségi öngondoskodás példáját szolgáltatta volna több éven keresztül, anélkül hogy abból a román többségnek bármilyen kára származott volna.

Az autonómia kérdés egy további kritikus vonatkozása, hogy a legnagyobb tételt bíró változat, a székelyföldi területi autonómia viszonylatában komoly strukturális akadállyal kell számolni: az elmúlt másfél évtized nem vitt közelebb annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy hol lehetne az autonóm Székelyföld központja. A jelenlegi helyzetben – ha minden egyéb akadálytól eltekintենék – nehezen képzelhető el a kérdéssel kapcsolatos megegyezés a rivalizáló városok képviselői között, ennek hiányában pedig a regionalizációs logika, amelyet egyébként bölcsen választottak a székelyföldi helyi vezetők az autonómiadiskurzus szurrogátumaként, nem egy pulzáló centrum köré szerveződő régiósodás irányába mutat (ami szerencsés körülmények között elvben valóban elvezethetne a területi autonómia fokozatos intézményesüléséhez), hanem az egymással rivalizáló kisrégiók szétfejlődésének a vizióját vetíti előre.

Az autonómia kérdését igen komoly dekonjunktúrába kényszeríti végül a magyar állampolgárság könnyített megszerzésének a törvény által biztosított lehetősége. Nyilvánvaló, hogy minél többen lesznek az erdélyi magyarok között az olyanok, akik megszerezték a magyar állampolgárságot, és felesküdték a magyar államra, annál nagyobb ellenkezésre lehet számítani a román állam részéről.

A fentiek alapján jogos a kérdés: van-e értelme annak, hogy 2012 februárjában a politika kényszerpályáitól független értelmiségi felhívásban az erdélyi magyar autonómiaigény teljesületlenségével kapcsolatban mozgósítsunk? Érdemes-e ezt a kérdést *ebben a formában* az erdélyi magyar közgondolkodás napirendjén tartani? Van-e más funkciója ennek a próbálkozásnak, mint hogy visszatérő jelleggel emlékeztetjük önmagunkat olyan feladatokra, amelyek újra és újra teljesíthetetleneknek bizonyulnak, vagy amelyeknek a teljesületlensége döntő mértékben rajtunk múlott? Van-e értelme a közösségi kudarcéret egyébként is bő forrásait ilyen módon mesterségesen táplálni? Noha az autonómiakérdésről magam is azt gondolom, hogy az az erdélyi magyarság viszonylatában feladhatatlan cél, a fenti kérdésekre adható válaszok

véleményem szerint csakis negatívak lehetnek – nem utolsósorban az autonómia jól felfogott érdekére való tekintettel.

Az *Új hívó szó* által kiemelt másik két problémára, a népességfogyásra, illetve az erdélyi magyarság regionális szétfejlődésének a kérdésére Kiss Tamás véleménye kapcsán reflektálok röviden.

Tetten ért értelmiségi önsajnálát

■ Kiss Tamás a tőle már megszokott higgadtsággal, alapos szakmai tájékozottságról tanúskodó, határozott vonalvezetésű gondolatmenetben mutatja ki, hogy kinek a számára és miként problémák azok a jelenségek, amelyekkel kapcsolatban az *Új hívó szó* mozgósítani próbál. Véleménye szerint a Kolozsvár Társaság kezdeményezését azoknak a demográfiai és politikai folyamatoknak a perspektívájából lehet a maguk mélységében megérteni, amelyek az elmúlt két évtized során jelentős mértékben erodálták Kolozsvár és a kolozsvári értelmiség vezető szerepét az erdélyi magyar nemzeti mozgalmon belül. A marginalizációt egyfelől a demográfiai folyamatok eredményezték – „az értelmiség alól elfogyóban van a nép” –, másfelől a szétfejlődés, vagyis az, hogy a megváltozott társadalomszerkezetek révén a kolozsvári értelmiségi perspektíva irrelevánssá vált az erdélyi magyar nemzeti mozgalom szempontjából: „Székelyföldön vagy akár a Partiumban mást jelent magyarnak lenni, mint Kolozsváron. Míg ott a kisebbségi helyzet sokkal inkább elvi besorolás, addig Kolozsváron mindennapi tapasztalat.”⁹

Kiss Tamás szerint a Kolozsvár „Istentől adott felsőbbbségét” és „természetes központoszerepét” hangsúlyozó értelmiségi diskurzusok felett eljárt az idő: Kolozsvár vitathatatlan értéket képviselő értelmisége számára nincs más alternatíva, mint számot vetni a bekövetkezett változásokkal és azokhoz igazodva újraértelmezni azt a szerepet, amelyet a kolozsvári szellemi elit betölthet az erdélyi magyar nemzeti mozgalmon belül. Kiss Tamás – aki maga is kolozsvári értelmiségi és ilyenként felelős involváltággal gondolkozik ezekről a kérdésekről – úgy gondolja, hogy Kolozsvár magyar szellemi elitje egyfajta szolgáltatói-közvetítői szerepkörben található újra magára, különféle közpolitikák megtervezésével (például a Székelyföld régió „kitalálásával”) és az azok kivitelezésében nyújtott segítséggel tehetvén hasznossá magát az erdélyi magyarság különböző régiói számára. Az így felfogott szolgáltatói-közvetítői szerepkör egyrészt fenntarthatóvá tehetné a kolozsvári magyar intézményrendszert, másrészt biztosíthatná a „nemzeti mozgalmon belüli egység szükséges minimumát” – állítja Kiss Tamás.

Nekem ezek a gondolatok már csak azért is rendkívül rokonszenvesek, mert tíz évvel korábbi, a kolozsvári magyar jövő kérdéseit feszegető írásomban magam is hasonló következtetésekre jutottam. Úgy láttam akkor, hogy a város magyar értelmisége csak akkor bizonyul képesnek arra, hogy Kolozsvár viszonylatában újratermelje a magyar jövőt, ha olyan életformamodelleket kísérletez ki az erdélyi magyar egzisztenciának ebben a különös laboratóriumában, amelyek haszna utóbb Erdély más magyarlakta térségeiben is megismerszik. Noha a két megközelítés nyelvezete nagyon különbözik, alapvetően mindkettő a szolgáltatói-közvetítői szerepkör föl vállálásában véli fölfedezni a lehetséges kitörési pontokat.

Van mindazonáltal egy lényeges különbség Kiss Tamás és a magam gondolatmenete között: a szolgáltatások lehetséges tartalmáról meglehetősen eltérő módon gondolkodunk. Kiss Tamás abból indul ki ugyanis, hogy a kisebbségi társadalom két világháború között kialakult koncepciója – mely szerint „a kisebbségi közösséget oly módon kell megszervezni, hogy a magyarok a lehető legtöbb élethelyzetet az etnikai közösségen belül tudják megélni, igényeiket lehetőleg ezen belül tudják kielégíte-

ni”¹⁰ – az 1989-ben bekövetkezett fordulat után is megőrizte érvényét, és a kisebbségi politizálás akkor és annyiban volt sikeres azóta, amennyiben elért eredményei révén megfelelt ennek a feltételrendszernek. „Az egyik legjelentősebb teljesítmény [...] talán az volt, hogy az erdélyi magyarokat politikai közösségként sikerült egybetartani, egyetlen politikai pillérként betagolni a román parlamentáris demokráciába”¹¹ – írja ezzel kapcsolatban Kiss Tamás. Noha ezzel a megállapítással magam is messzeemenően egyetértek, az erdélyi magyar nemzetpolitikának az identitáshatárok fenntartására és újratermelésére irányuló törekvéssé való leegyszerűsítését fölöttébb problematikusnak érzem. Hosszabb ideje úgy gondolom ugyanis, hogy többek között azok a jelenségek, amelyekkel kapcsolatosan az *Új hívó szó* mozgósítani próbál – nevezetesen a népességfogyás, illetve a kisebbségi társadalom regionális szétfejlődése egymással egyre kevésbé érintkező kis magyar világokká – nem elhanyagolható mértékben annak (is) a számlájára írhatók, hogy az erdélyi magyar szellemi elitnek nem sikerült kilépni a kisebbségi társadalom Kiss Tamás által idézett, a két világháború közötti időkből megörökölt koncepciójából.

Magam is úgy gondolom ugyan, hogy a biztonságosnak érzett identitáshatárok rendkívül fontosak a fenntartható és újratermelhető kisebbségi egzisztencia számára, és hogy ennek a problematikának megfelelő intézményi alakzatokban (eszményi körülmények között önálló, teljes vertikumú oktatási intézményrendszerben, minél teljesebb szerkezetű anyanyelvű nyilvánosságban és – ideális esetben – az autonómiák komplementer rendszerében) kell tükröződnie, ám rendkívül kontraproduktívnak érzem azt a módot, ahogyan a biztonságosnak érzett identitáshatárok kérdése az uralkodó erdélyi magyar – és tágabb értelemben az anyaországi hivatalos – nemzetpolitikai diskurzusban megjelenik. A korszelem, illetve az erdélyi magyarság jelenlegi viszonyai között súlyosan elhibázottnak gondolom ugyanis azt a nemzetpolitikát, amely arra alapozza egy kisebbségi közösség sikerkritériumait, hogy mennyire eredményesen tudja megszórolni a többségi társadalommal való kommunikáció és együttműködés helyzetét. Az erre az előfeltevésre alapozott szocializációs minta, amely a kisebbségi társadalom belső újratermelődéskének a domináns modellje jelenleg Erdélyben, aligha eredményezhet mást, mint egymással egyre nehezebben kommunikáló kis magyar világokká való szétfejlődést, amelyeken belül nincsenek válaszok azokra a kérdésekre, amelyekkel a közösség tagjai nap mint nap szembetalálják magukat. Noha tudományos értelemben komolyan vehető adatok nem állnak rendelkezésre, nem teljesen alaptalan talán összefüggést feltételezni ugyanakkor az uralkodó szocializációs minta és a népességfogyás egyes összetevői között. E kérdéssel kapcsolatosan én hosszabb ideje azon a véleményen vagyok, hogy az erdélyi magyar autonómia egyik leghitelesebb megnyilvánulása az volna, ha megfelelően illetékes helyről elindított, a szakmaiság keretei között megmaradó, széles körű nyilvános vitát lehetne folytatni arról a kérdéstről, hogy milyen alternatívái vannak a jelenleg uralkodó erdélyi magyar szocializációs modellnek. Egyszerűbben fogalmazva: milyen szempontok szerint kellene újragondolni a romániai magyar közoktatás egyes tartalmi elemeit? Még egyszerűbben: mit kell tudnia ma egy erdélyi magyar fiatalnak ahhoz, hogy a kisebbségi lét körülményei között eredményesebben elboldoguljon? A fenti kérdésekre adandó válaszok megítélésem szerint jelentős elmozdulást eredményezhetnének a biztonságosnak érzett identitáshatárok kérdésében, és az erdélyi magyar jövőkép realiztikusabb átrajzolását tennék lehetővé.

2003-as, *Korunk*-beli szövegemben úgy fogalmaztam, hogy „Kolozsvár azzal tehetné a legnagyobb szolgálatot az erdélyi magyarságnak és egyben önmagának, ha magára vállalná azoknak a konzervenciáknak a kíméletlen végiggondolását, amelyeket a tömbmagyarság egyelőre még eltart magától. Kolozsvárról ugyanis már látni lehet azt, ami fölött Székelyföldön, Marosvásárhelyen¹² és egy-két még szerencsésnek

mondható erdélyi kisvárosban ideig-óraig el lehet tekinteni...”¹³ Ma is úgy gondolom, hogy a Kiss Tamás által javallt szolgáltatói-közvetítői szerepkörnek ez az irányultság adhatna megfelelő tartalmat.¹⁴ Kiss Tamás tézisével ellentétben – miszerint a kolozsvári értelmiségi perspektíva a lezajlott etnodemográfiai átrendeződések és politikai folyamatok következtében irrelevánssá vált az erdélyi magyar nemzeti mozgalom szempontjából – én úgy látom, hogy a kolozsvári magyar elit szolgáltatói esélyei éppen azokban a jellegzetességekben rejlenek, amelyeket a város viszonyai termelnek ki, és amelyeknek a tanulságai előbb-utóbb Erdély más térségeiben is kamatoztathatóakká válnak – nem feltétlenül a népesedési folyamatok hasonló alakulása következtében, hanem a kisebbségi önszemlélet és az értelmiségi narratívák fokozatos módosulásaira visszavezethetően.

Az elmúlt tíz esztendő alatt lezajlott kolozsvári változások legalább három fontos példáját kínálják az említett szemléletben rejlő lehetőségeknek. Megítélésem szerint az a mód, ahogyan a Kolozsvári Állami Magyar Színház nyitott a román közönség felé, a magyar identitáshatárokat a legcsekélyebb mértékben sem veszélyeztető módon lehetővé téve a román nézők részvételét az előadásokon, felbecsülhetetlen szolgáltatokat tesz a román–magyar közeledésnek, minden korábbi hasonló kísérletnél eredményesebben hozzájárulva ahhoz, hogy a román társadalomban gyarapodjék azoknak a száma, akik közvetlen tapasztalatokat szerezhetnek a magyar kultúra értékeiről, intézményi kereteiről, azok működésének jellegzetességeiről, színvonaláról. Tény, hogy a példa nehezen általánosítható, és túlzott reményeket sem fűzhetünk a várható eredményhez, de megítélésem szerint igen markáns jelzése annak, hogy az uralkodó kisebbségi narratívának vannak alternatívái.

A Babeş–Bolyai Tudományegyetem keretében a magyar nyelvű képzés tekintetében lezajlott viszonylagos konszolidáció, noha a helyzet egészében véve távol van még attól, amit a közvélemény és a politikum eszményinek gondol, számos pozitív hozadékkal járt együtt. Az intézmény különböző szintjein lefolytatott tárgyalások eredményeként létrejött magyar intézetek sok esetben a kölcsönös bizalom légkörét teremtették meg, és a hozzájuk elvezető lépések egy olyan tanulási folyamatot feltételeztek, amely mindkét részt vevő fél hasznára volt. Nehezen dokumentálható személyes benyomásaim alapján úgy látom, hogy a folyamat eredményeként érzékelhetően megnőtt azoknak a – főként fiatal – román oktatóknak a száma, akik fokozottabb megértéssel és nagyobb rokonszenvvel tekintenek magyar oktató kollégáikra, és azok eredményeit, sikereit nem zéró összegű játszma fogalmaiban értelmezik. Csekély haladás, kétségkívül, és a folyamat kimentele még távolról sem egyértelmű, ám az eddig történtek meggyőzően mutatják, hogy a bizalomépítés, ha lassan is, több eredményt produkál, mint a látványos kontesztáció.

Úgy ítélem meg végül, hogy a kolozsvári helyhatóság intézményeiben – a függőben levő számos vitás kérdés és közösségi sérelem ellenére – az elmúlt 8–10 esztendőben hasonló tanulási folyamatok zajlottak le. A viszonylag kis számú felmutatható konkrét eredmény – a már elfogadott hagyománynak számító Kolozsvári Magyar Napok, magyar szervezetek támogatása helyi költségvetési forrásokból, a Polgármesteri Hivatal (tegyük hozzá: további fejlesztésre és gyakoribb aktualizálásra váró) magyar nyelvű honlapja, Kolozsvár négy nyelvű (román, magyar, angol és német), a Hivatal honlapján elérhető multikulturális útikalauza stb. – azt bizonyítja véleményem szerint, hogy az egymást elismerő, egymásra megértéssel tekintő kultúrákban rejlő potenciál kamatoztatásának az előnyeit fokozatosan, kellő kitarással és bölcsességgel föl lehet fedeztetni a többség képviselőivel is. A tanulási folyamat ebben a tekintetben is lassúbb, mint elvárható volna, de megítélésem szerint az eddigi történeteknek fontos konklúziója, hogy az együttélés mindenki számára elfogadható intézményes kereteinek a létrehozásában nem csak a román fél képviselőinek van tanulnivalójuk.

Nehezen tudom elképzelni, hogy az erdélyi magyar egzisztenciának a jelenlegi világhelyzetben lenne esélye a hosszú távú fennmaradásra, ha a magyar kisebbség- és nemzetpolitika minden igyekezetével azon van, hogy a fentiekhez hasonló tapasztalatokból és felismerésekből a román többség minél kevesebb képviselőjének legyen osztályrésze.

Következtetés

■ „Győzzön a józan ész!” – olvasható az *Új hívó szó* utolsó, a mozgosítás funkcióját nyíltan is felvállaló sorainak egyikében. Igen, valóban kívánatos volna, hogy az erdélyi magyar politikai és szellemi elit fokozottabb mértékben alapozzon a józan észre, mint ahogy ez az eddigiekben szokássá vált. Többek között a „hívó szavak” megfogalmazásakor is.

Kolozsvár, 2012. április 17.

■ JEGYZETEK

1. Korunk 2012. III. 105–106.
2. Korunk 2003. I. 43–49.
3. Korunk 2012. III. 106–109.
4. A félreértés elkerülése végett hozzá kell tenni, hogy itt kizárólag az abszolút számokban kifejezhető helyzetről van szó, és semmiképpen nem a kommunista rezsimnek kisebbségbarát politikájáról. Ellenkezőleg: az erdélyi magyar népesség számbeli konzerválása – a külföldi utazások szigorú korlátozása mellett – a Ceausescu-rezsim embertelen népedeséspolitikájának volt a következménye, egyfelől, és az erdélyi magyarság társadalmi szerkezetének a megroppanásával, pozícióinak az erodálódásával járt együtt, másfelől.
5. A helyzet tárgyilagos értékeléséhez természetesen azt is látnunk kell, hogy a fordulat utáni évek megoldásra váró problémáinak egy jelentős része a kommunizmusban hozott kisebbségellenes intézkedésekre, azok következményeire vezethető vissza.
6. Ebben a tekintetben is fontos megjegyezni, hogy a számbeli gyarapodás önmagában még nem megbízható sikermutatója a politikai elit teljesítményének.
7. Arra, hogy mi vezetett – többek között – e sommás megállapításban összegezhető helyzethez, a későbbiekben még röviden visszatérek. A kérdés tekintetében beszédes újabb fejlemény mindenesetre, hogy az RMDSZ éppen ezekben a napokban hozta létre a Kulturális Autonómia Tanácsot, a szervezet alapszabályában foglaltak értelmében, olyan testületként, amely az RMDSZ-szel szövetségben lévő szervezetek képviselőit tömöríti, a kulturális, oktatási, tudományos és művészeti területekre vonatkozó stratégiaképzés céljával. Túl azon, hogy a lépés önmagában üdvözlendő – hiszen semmilyen elfogadható magyarázat nincs arra, hogy miért nem került rá sor korábban –, az időzítést illetően nehéz nem arra gondolni, hogy rövidesen újabb kampány következik, amely minden jel szerint az eddigi legkomolyabb erőpróba lesz az RMDSZ vezetése és tagsága számára.
8. Megjelenik a szövegben néhány további probléma is, mint például a Bukaresthez, illetve Budapesthez fűződő viszony, a nemzeti türelmetlenség és kizárólagosság jelensége, az önkormányzatok „jobb működése”, illetve egy aktuálpolitikai kérdés is: „Ugyanakkor követeljük, hogy a román kormányzat állítsa helyre az oktatás, tudomány és kultúra törvényileg előírt anyagi támogatását, és szüntesse meg az oktatási személyzet felvételére meghirdetett létszámkorlátozást, annak szinte teljes leállítását az állami felsőoktatási intézményekben.” (Korunk 2012. III. 105.) Az első három kérdés annyira definiálatlan, hogy nehéz érdemben hozzászólni. Az utóbbinak megítélésem szerint – noha az erdélyi magyarságot két fontos intézmény, a BBTE és a MOGYE tekintetében valóban hátrányosan érintő intézkedésre is vonatkozik többek között – pontatlansága, aktuálpolitikai és nem hangsúlyosan kisebbségpolitikai jellege folytán nemigen volna helye a dokumentumban. A revendikatív hangnem felütésszerű, váratlan és folytatás nélkül maradó fordulatot visz be a szövegbe (feltehetőleg egy utólag érkezett javaslat alapján döntöttek a fogalmazvány kiegészítése mellett a felhívás elkészítői), és emellett értelmezési problémát generál azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy kiket kíván végül is megszólítani a dokumentum: ha tekintetbe vesszük azt a körülményt, hogy a felhívás keltének az időpontjában az RMDSZ tagja a kormánykoalíciónak, az ilyen jellegű konkrét követeléseket minden bizonnyal közvetlenebb úton is el lehetne juttatni az illetékesekhez.
9. Korunk 2012. III. 107.
10. Korunk 2012. III. 108.
11. Uo.
12. Az elmúlt tíz év fejleményei alapján ez a megállapítás már Marosvásárhely tekintetében is egyre kevésbé fenntartható.
13. Korunk 2003. I. 47.
14. Már csak azért is, mert nehezen elképzelhető, hogy a Székelyföld vagy a Partium – valamely képviselői révén – igényt formálna arra, hogy kolozsvári szakértők „találják ki” a régió számára legcélravezetőbb megoldásokat, hiszen ez nem jelentene mást, mint az illető térségben közben lezajlott intézményfejlesztési eredmények és a konszolidálódó helyi kompetenciák ignorálását.